

TÜRK SİNEMASINDA NAMUS KAVRAMI

Yard. Doç. Dr. Canan ULUYAĞCI *

ÖZET

Namus kavramı Türk toplumu açısından önemli bir yere sahiptir. Kuşkusuz bu kavram her toplum için değişik anlamlar taşıyabilir. Türk toplumu açısından bakıldığında yapılan araştırmalar namus kavramının genellikle kadın ve kadının cinselliği üzerine kurulduğunu göstermektedir. Toplum için bu denli önem taşıyan bu kavrama sinema yabancı kalmamıştır. Hemen hemen her filmde namus kavramı gündeme gelmiş ve namuslu olarak nitelendirilen kadınların vurgulandığı, zaman zaman bu kadınların ödüllendirildikleri görülmüştür. Bu bağlamda Türk sinemasında bu kavramın nasıl işlendiği, toplumdaki namus anlayışı ile sinemadaki namus anlayışının örtüşüp örtüşmediği yapılan çalışmanın ana sorununu oluşturmuştur.

GİRİŞ

Toplumbilimsel araştırmalar namus kavramının Türk toplumu için önemli olduğunu ve genellikle kadınların cinselliği üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Arsel (1991, s. 185)'e göre ailenin her bir ferdi, başta baba ve erkek kardeşler olmak üzere, "bekaret jandarması" gibi iş görürler ve eğer bekaret kaybı yüzünden ailenin namusu lekelenmiş ise bu lekeyi temizlemekle görevlidirler. Kanunlar, namus cinayeti işleyen kişileri genellikle korur niteliktedir. Ailenin namusunu bu şekilde temiz çıkarmayan bir erkek toplum gözünde "şerefsiz" bir insandır. Bir genç kızda aranan en önemli özelliklerden biri genç kızın bakire olmasıdır. Bu olgu köylerde olduğu kadar kentlerde de önemlidir (Arat, 1986, s. 184). Böylece kadın erkek eşitsizliğinin çok belirginleştiği bir alanın da ahlak kurallarının sıkı sıkıya işlediği namus kavramı (kadının cinselliği bağlamında) olduğu söylenebilir. Kadın ve erkek için değişik ölçülerde ortaya çıkan bu kurallara örnek olarak kadında sıkı bir biçimde aranan sadakatın erkekler için söz konusu olmaması verilebilir (Ozankaya, 1971, s. 63). Koca evinde, babasına, erkek kardeşlerine, amcalarına bağımlı olmaktan çıkarak kocasına bağımlı hale gelecektir. Yukarıda da belirtildiği gibi erkek cinselliğinin alanı, hiçbir şekilde evlilik çerçevesinin içine hapsedilmiş değildir. Buna karşılık kızda övülen ve bir yasaklar karmaşası içinde güvence altına alınmaya çalışılan şey bekaret ve sabırdır.

*Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

İslam geleneğinden kalan kadının namusu sorunu Kuran'da da çeşitli hükümlerle desteklenmiştir. Buna göre kadının ana erdemi, itaattir. Başkaldıran kadın şiddetle cezalandırılacaktır. "İtaatli, iffetli ve iyi bir meta olan kadın" belli bir saygı kazanabilir (Arat, 1986, s. 94). Namus kavramıyla sıkı sıkıya ilintili bu açıklamalar sonuçta kadının çalışmaması gerektiği anlayışının temelini oluşturmaktadır. Kadının çalışması bir yana, bir erkekle aynı ortamda olması bile çoğu kez namusunu yitirmesinin bir göstergesidir. Anadolu'nun pek çok yöresinde erkekler karılarından söz ederken "namusum" sözcüğünü kullanırlar. Bu erkeğin çevresindeki tüm kadınların namusundan sorumlu olması yüzünden çoğu kez yuvalar yıkılır. Erkek bu sorunun baskısını hisseder. Toplum önünde bunun hesabını vermek zorundadır. Tam tersini yaparsa bu kez toplum tarafından dışlanır ve "namussuz" damgasını yer. Aynı şekilde kadın da namusuna söz gelmesine yol açan erkeğe erkek gözüyle bakmaz ve onu aşağılar. Namus kavramıyla ilgili başlıca sorun "erkeklerce" tanımlanmış olmasıdır. Kadınlar toplumsal destek ve onay almadan ahlaki kuralların dışına çıkamazlar. Bu da erkeklerin kadınlar üzerinde yasal, ekonomik, toplumsal güç ve otorite sahibi olmalarını sağlar.

Kuşkusuz Türk sineması da toplum için bu denli önemli bir kavramı gözardı etmemiştir. Hemen hemen başlangıçtan bu yana tüm filmlerde "namus" önemli bir konu olmuştur. Çünkü filmi çeken yönetmen de, senaryo yazarı da, oyuncu da, filmi okuyan izleyici de bu toplumun ürünleridir.

NAMUS KAVRAMININ YANSIDIĞI ÖRNEK FİMLER

Kanun Namına (1952) Türk sinemasına bir dönemde damgasını vurmuş bir filmidir. Bu filmde otomobil tamircisi Nazım Usta (Ayhan Işık) namus adına cinayet işler. Karısı Ayten (Gülistan Deniz) ise kendi halinde, güzel bir kadındır. Etrafında pek çok erkek vardır. Halil (Muzaffer Tema) Ayten'e aşiktir ve onu kocasından ayırmak için pek çok plan yapar. Sonunda Ayten'e uyku ilacı içirerek saldırır ve Nazım'ın kurşunlarına hedef olur. Çünkü Nazım karısının namusundan sorumludur ve bunu temizlemek zorundadır. Bir baloda Halil, Nazım'a "karınızı iyi muhafaza ediyorsunuz, biraz da ben dans edeyim"der. Eş deyişle kadın kendisini koruyamaz. Ancak bir erkek tarafından "muhafaza" edilir. Aslında Nazım da karısını aldatmıştır. Tüm suç onundur. Birlikte olduğu kadını da döver Nazım ve bir daha kimseyi baştan çıkarmaması için yüzüne bıçak atar. Böylece erkek olarak diğer ailelerin namusunu da kurtarır. Tüm suç Nazım'da olmasına karşın Ayten yuvasını kurtarmak için Nazım'ı affeder. Çünkü kadının görevi yuvayı ayakta tutmaktır. Kocasını hapisaneye giderken bile "her şeyi unuttuğunu, bekleyeceğini, ölünceye kadar bekleyeceğini" söyler.

Ayten bu kadar namusuna düşkünken **Devlerin Öfkesi** (1960) filminin kadın kahramanı Gönül'ün (Neriman Köksal) ise namus kavramı ile bir bağlantısı yoktur.

Halil (Ayhan Işık) ise Gönül'ü sevmesine karşın, Gönül'ün, arkadaşı Nuri'nin sevgilisi olmasından dolayı onunla birlikte olmak istemez. Aynı şekilde Nuri de Gönül'ün namusundan kendisini sorumlu hisseder. Yani namuslu olan erkektir. Namusu onlar korur. Buna karşın Gönül'ün hem namus kavramıyla bir ilişkisi yoktur hem de kazanç yolu da namus anlayışına uygun değildir. Silah kaçakçılığı, pavyon işletmeciliği gibi işlerle uğraşır. Filmin sonunda Halil iç ses ile konuşur: "Metin ve her zamanki gibi cesur ol; sen şerefli bir vazifeyi layıkıyla başardın." **Kanun Namına**'da namuslu olduğu için ödüllendirilen Ayten'e karşın namussuz olan Gönül ölümle ve sevgisizlikle cezalandırılır.

Halil gibi **Şafak Bekçileri** (1960)'nin Göksel'i de namus kavramına görevini yerine getirmekle eşanlamly yaklaşır. Sevdiği kızın babası Kudret Ağa ve nişanlısı Kerim için ise namus malların ve Zeynep'in (Leyla Sayar) korunması anlamına gelmektedir. Onlar için kadın ve mal aynı anlama gelmektedir. Göksel (Göksel Arsoy) pilotluk yapmaktadır. Onun için en şerefli iş ülke için çalışmaktır. Bu yüzden Zeynep, Göksel'e "Ya ben, ya vazife" dediğinde Göksel nişan yüzüğünü atar. Kerim ise Göksel ile Zeynep'in yakınlığını hissedince derdinin Zeynep'e bir sarkıntılık yapılmaması olduğunu belirtir. Kudret Ağa ise Kerim'e "Lan sersem de ki ben yokum, de ki ben öldüm kızıma da, malıma da böyle mi sahip çıkacaksın, sen ne biçim erkeksin, senin namın şanın yok mu, göster yiğitliğini" der. Ancak Kerim yiğitliğini gösteremez. Göksel ile Zeynep için kavga eder. Ancak yenilir. Zeynep ise babası ve Kerim'in onu korumaya çalışmalarına karşın Göksel'i seçer Çünkü görevine ve ülkesine bağlılığını kanıtlamış birisi sevdiği kadının namusunu en iyi şekilde koruyabilir. Kuşkusuz, Kudret Ağa'ya da fiziksel gücünü kanıtlayan Göksel, Zeynep'i ülkesi gibi koruyuculuğu altına almaya hak kazanmıştır .

Öte yandan erkekler tüm kadınların namusundan kendilerini sorumlu hissederler. **Hızlı Yaşayanlar** (1964) adlı filmde Fatma (Pervin Par) babasının benzin istasyonunda çalışır. Babasının arkadaşı olan Cemil "Gencecik kızsın, burası dağbaşı, hemen içeriye gir, kapıyı kilitle" der. Arkadan gelen İnce (Ekrem Bora) "Senin için bu değil" diyerek arkadaşlarının kızlarının bile namusundan sorumlu olduklarını gösterirler. Kuşkusuz yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi erkekler birincil olarak sevgililerinin namusundan sorumludurlar. Cemil dostuna "Barda çalışmak ayıp değil, ama localarda erkeklerle oturup, öpüşmek ayıp" der. Kadın çalışıp para getirdiği sürece yaptığı iş ne olursa olsun önemli değildir. Ancak namusunu daha doğrusu erkeğin namusunu kirlettiğinde dayak yer. Bunun yanı sıra kadın erkek hırsızlık yapsa bile onun namusundan kuşku duymaz. Çünkü onun için önemli olan kendi namusunun korunmasıdır. Kadın erkeği kesinlikle terk etmez. **Mekansız Kurtlar** (1968) adlı filmde de namus kavramı hırsızlık konusunda gündeme gelmektedir. Ali (Eşref Kolçak) parasızlık nedeniyle üniversiteyi okuyamamıştır. Sevgilisi Nilgün (Piraye Uzun) zengin bir ailenin kızıdır. Bu yüzden Ali, Nilgün ile evlenmek istemez. Ali için önemli olan paradır.

Nilgün'e "Senin kocan olursam senden güçlü olmalıyım. Sana saadet vermeliyim. Bay Ali olmalıyım. Bayan Ali değil." diyerek yaptığı hırsızlığın sorumluluğunu Nilgün'e yükler. Bir anlamda suçlu yine kadındır. Buna karşın Nilgün onu namussuz olarak görmek istemez. Yaptığı işi onaylamamasına karşın Ali'yi terkedemez. Kadın vefalı olandır. Ne olursa olsun sevdiği erkeği yalnız bırakmaz. Bu davranışının ödülünü alır. Ali'yi "doğru yola"döndürür .

Kalbimin Efendisi (1970) adlı filmde ise namus kavramı tekrar kadının cinselliği konusunda karşımıza çıkar. Ferit (Ediz Hun) karısı Alev'in (Hülya Koçyiğit) adı yanlışlıkla istemediği bir olaya karışınca ona "Allah kahretsin seni. Sen niye gebermedin? Niye kendini de öldürmedin? Bu iğrenç lekeyi bana da oğluna da bulaştırmak için mi? Senin artık oğlun yok. Kocan yok. Şerefinde yok. Namusunda yok ." der. Ancak Alev suçsuzluğunu kanıtlandığında onu kabul eder. Kadın ise erkeğin onu namussuz olarak nitelemesini haklı bulur. Ferit "Beni affedebilecek misin?" dediğinde Alev "Seni hiçbir zaman suçlamadım. Senin gibi bir erkek başka türlü hareket edemezdi" diyerek erkeğin bu davranışını olumlar. Eş deyişle erkeklerin kadının namusunu bu denli korumaya meraklı olmalarının bir nedeni de kadınlardır. Kendisini korumaktan aciz olarak sunulan bu kadınlar tümüyle kendi haklarını erkeğe teslim etmişlerdir. Aynı şekilde **Gelin Çiçeği** (1971) adlı filmde Arzu (Türkan Şoray) Kemal'e (Kartal Tibet) şu sözleri söylemekten kaçınmaz. "Eli elime değen ilk erkek sensin. Biz her zaman namus için yaşarız, bizim buralarda namus için adam vuran davul zurna ile gönderilir mahpusa." diyerek bu olguyu destekler.

Bodrum Hakimi (1976) filminde bu kez karşımıza öğrenim görmüş, hakim bir kadın çıkar. Ama pek çok konuda tabuları yıkan (en azından yalnız yaşamayı seçen meslek sahibi) bu kadın da namus kavramına diğer kadınlardan pek farklı bakmamaktadır. Ömer (Kadir İnanır), Nevin'i (Türkan Şoray) kaçırrır. Günlerce birlikte olurlar. Bodrum'a döndüklerinde Nevin kimsenin yüzüne bakamaz. Başı önünde yürür. Ömer , "Sen Ömer Bereketoğlu'nun karısı olacaksın dik tut başını" der. Nevin o anda güler. Çünkü namusunu kurtarma yolunda ilk adımı atmış ve erkekten evlenme sözü almıştır.

Türk sinemasında kadın, fahişe bile olsa namus onun için en önemli olgulardan biridir. O da sevdiği ya da sevebileceği erkeğin namuslu olmasını, kendisini korumasını istemektedir. **Baraj** (1977) adlı filmde Nazım kendisini aldatan karısını öldürmüştür. Namusunu temizlemiştir. Aysel (Türkan Şoray) genelev kadını olmasına karşın onunla evlenmek istemektedir. Çünkü Nazım'ın kadına gereksinimi vardır. Orhan (Tarık Akan) ise Aysel'in genelev kadını olduğunu öğrendiğinde onu terkeder. Sevgilisinin yalnız kendisine ait olmasını ister. Bu yüzden Nazım'ı öldürür. Aysel de Orhan'ı vurur. Aysel Orhan'ı sevmesine karşın Nazım'a sadık kalır. "Beni kurtaran yeniden yaşıtan Nazım" der. Vefalı olan yine

kadıdır. Bu yüzden çok sevdiği Orhan'ı öldürür. Oysa Orhan bir genelev kadınıyla evlenmeyi göze alan Nazım'a "Bravo Nazım Usta. Eskici Nazım Usta" diyerek onu kınar. Kendisinin yapamadığını bir başka erkeğin yapmasını onu küçük düşürerek kendisini haklılaştırmaya çalışır. Aysel'in arkadaşları ise genelev kadını olduğu öğrenildiğinde Nazım'ın onunla evlenmeyeceğini söylerler. Bir anlamda onlar da Orhan gibi toplumun görüşünü yansıtır. Sonuçta Aysel yine cezalandırılmıştır. Çünkü o bir kez namusunu yitirmiştir. Kurtuluş umudu yoktur. **Cevriyem** (1978)'de ise Cevriye (Türkan Şoray) Ahmet'e (Kadir İnanır) "Ben kahpeyim ama namussuz değilim" der. Ahmet'in kız kardeşi bir erkek tarafından kirletilmiştir. Kız bu yüzden intihar etmiştir. Ahmet adamı bulup, onu öldürür. Namus için öldürmesine karşın, kardeşinin adı çıkmasını diye olaya hırsızlık süsü verir. Ahmet'i hırsızlık yaptığını sandığı için evlatlıktan red eden babası namus nedeniyle cinayet işlediğini öğrendiğinde affeder. Cevriye'de Ahmet'in namus yüzünden cinayet işlemesine sevinir. "Namusuyla yaşamayanlar namus için ölmeyi bilmezler" diyerek namus anlayışını ortaya koyar. **Baraj**'da olduğu gibi **Ah Güzel İstanbul** (1981) adlı filmde de Cevahir (Müjde Ar) genelev kadınıdır. Kamil (Kadir İnanır) tıpkı Orhan gibi Cevahir'i sevmesine karşın onunla evlenmekten kaçınır. Cevahir ise Kamil ile yaşamaya başladıktan sonra (Aysel ve Cevriye gibi) başkasıyla birlikte olmaz. Cevahir onurlu ve tutarlı bir kadındır. Sonunda bu yüzden Kamil'i terk eder. Aslında oda diğer kadınlar gibi namusunu yitirdiği için sevdiğine kavuşamamakla cezalandırılır.

Namusunu yitirmemiş kadınlar erkekler tarafından korunmaya ve sevdiklerine kavuşmaya hak kazanmışlardır. **Kahır** (1983) adlı filmde olduğu gibi. Orhan (Orhan Gencebay) Hülya'yı (Hülya Avşar) sever. Ancak yörenin zenginlerinden birinin oğlu olan Metin'de Hülya'yı sevmektedir. Metin babasının gücü ve parasını kullanır. Orhan ise "sevgi"sini ve "erkekliği" ni. Metin'in babası, Orhan'a bu sevgiden vaz geçmesini söyler. Orhan ise Metin'in babasına "Sevdiği kız istenmez insandan, o artık erkeğin namusu, şerefi olmuştur" der.

"Namusumu koruyorum, senin için saklıyorum" diyen Selma, **Bebek** (1987) filminde sevdiği adamla birlikte olmaz. Leyla (Sibel Turnagöl) ve Selma (Nazan Ayas) ağabeyleri Kenan'ın namus düşkünlüğünü sürekli olarak üzerlerinde taşırlar. Kenan "Namusum için yaşıyorum" tümcesini sıklıkla kullanmasına karşın Selma eline para verince onun yaptıklarına göz yumar. Kenan için namus eşittir paradır. Leyla'ya patronu "Namuslusun, çalışkansın, senden çok memnunum" der. Patronun oğlu Ayhan (Tarık Tarcan) ise Leyla'yı "gururlu" ve "namuslu" olarak niteler. Eş deyişle bir kadında olması gereken en önemli özellikleri sıralar.

Daha öncede belirtildiği gibi Anadolu'nun pek çok yöresinde erkekler eşlerinden söz ederken "namusum" sözcüğünü kullanırlar. Örneğin, **Dilan** (1987) filminde Mirkan namusunu yani karısını aç bırakmayacağından söz eder.

SONUÇ

Sonuç olarak Türk Sineması'nda namus kavramının ağırlıkla kadın üzerine kurulduğu görülmektedir. Çoğunlukla erkeğin namus anlayışı kadınla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da erkeğin hep kadını yanlış anlamasından kaynaklanmaktadır. Kadın erkeği kurtarmak ya da korumak için namus konusunda erkek için olumsuz bir davranış içine girmektedir. Bu, bir başka deyişle iletişim çıkmazı ya da toplumsallaşma sürecinden başlayarak ergenliğe kadar olan dönemde bireyin karşı cinse yanlış koşullandırılmasından kaynaklanmaktadır. Cinsler arasında sağlıklı bir iletişim kurulamayışı bu anlaşmazlığın kaynağını oluşturmaktadır. Öte yandan filmlerde erkek kadını terkederse kadın bunu haklı görmekte ve erkeği kınamamaktadır. Ancak **Bir Yudum Sevgi** (1984) gibi filmlerde Cuma, Aygül'ün namusu konusunda, aldırılmaz görünür. Bu aldırılmazlığın nedeni ise Cuma'nın fiziksel ve ekonomik güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır. Kısaca erkek kadının namusunu ancak "güçlü" olursa koruyabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi toplumbilimcilerin yaptığı araştırmalar namus kavramının kadın ve kadının cinselliği üzerine kurulu olduğunu göstermişti. Namus kavramına seçilen filmlerde getirilen tanımında toplumdaki "namus" tanımı ile örtüştüğü söylenebilir. Buna göre filmlerin izleyiciye sunduğu dünyada erkekler çevrelerindeki tüm kadınların namuslarından kendilerini sorumlu hissederler. **Kanun Namına, Kalbimin Efendisi, Bebek** gibi filmlerde olduğu gibi çoğu kez bu yüzden yuvalar yıkılır; erkek bu sorumluluğun baskısını yaşar. Eğer erkek kadının namusunu koruyamazsa ya da korumak istemezse toplum tarafından dışlanır ve "namussuz" damgasını yer. Aynı şekilde erkek kadar kadın içinde namus önemli bir kavramdır. Kadın da namusuna söz getiren erkeğe erkek gözüyle bakmaz ve onu aşağılar. Ayrıca filmlerin çoğunda namus konusunda, kadının kadına destek olduğu pek görülmemektedir.

Filmlerin oluşturduğu bu söylemin sonucunda namusu kirlenen kadının sonu ya ölümdür ya da namusunu kirleten erkekle evlenmek zorundadır. Çünkü ideal genç kız gerçek sevgilisine namusu ile kavuşmak zorundadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Arat, N. (1986). Kadın sorunu. (2. Baskı.). İstanbul: Say.

Arsel, İ. (1991). Seriat ve kadın. İstanbul: TÜMDA.

Ozankaya, Ö. (1971). Köyde toplumsal yapı ve siyasal kültür. Ankara: Ank. Ün. SBF Yay.